

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

Бакалаврська робота

Освітній ступінь – бакалавр

На тему:

**«ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ РОЗУМНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В
СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ»**

Виконав: студент 4-го року навчання

Спеціальності

052 Політологія

Литовченко Михайло Ігорович

Керівник: Кисельов С.О.

Кандидат філософських наук, доцент

Рецензент: Бідочко Л.Я.

Бакалаврська робота захищена

З оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« » _____ 20__ р.

Київ – 2022 р.

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади визначення політичної нації.	6
1.1 Основні теорії появи нації.	6
1.2 Соціокультурні та політико-правові аспекти формування політичної нації.	14
Розділ 2. Національна ідентичність та конституційний патріотизм.	19
2.1 Національна ідентичність в процесі становлення національних держав.....	19
1.2 Конституційний патріотизм як розумна ідентичність.	23
Розділ 3. Умови формування розумної ідентичності в Україні.....	33
3.1 Українська національна ідентичність в умовах здобуття незалежності України.....	33
3.2. Конституційний патріотизм: перспективи формування розумної ідентичності в Україні.	37
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	50

ВСТУП

Актуальність теми дослідження: Україна в процесі здобуття незалежності стала частиною етапу становлення новоутворених національних держав Східної Європи. Тоді українська держава поставила за мету побудови демократичної, соціальної та правової держави, оскільки закріплено в Конституції, однак, необхідно щоб суспільство об'єднувалось навколо спільної мети, що робить її політичною спільнотою. Тоді, в публічному просторі з'явився дискурс, щодо визначення національної ідентичності. Цей дискурс можна прослідкувати досі.

Українське суспільство не раз доводило здатність об'єднуватись, про це свідчать дві революції 2004 і 2014 роках. Незважаючи на виклики, значна частина українського суспільства об'єдналась, продемонструвала патріотизм та готовність відстоювати територіальну цілісність. І сьогодні, в умовах повномасштабної війни, українське суспільство демонструє єдність і здатність мобілізуватись, прикладом є загальнонаціональний волонтерський рух. Втім, наскільки українці відчують єдність поза межами кризових ситуацій?

Остання українська виборча мапа місцевих виборів 2020-го року, може ілюструвати поляризацію українських регіонів в політичних поглядах. Можна помітити складність прояву знаходження компромісу та консенсусу між політичними елітами.

Тоді виникає питання коли ми чуємо про «регіональні ідентичності», наскільки вони впливають на здатність українського суспільства відчувати себе об'єднаними поза межами кризових ситуацій? Чи існує ідея, яка може об'єднати українське суспільство, де «регіональне» не буде конкурувати з «національним» спільним?

Особливо це питання стає актуальним, коли Україна ставить собі за завдання вироблення політики реінтеграції окупованих територій на Сході України.

Разом з тим, в Європі відбуваються процеси трансформації того, що ми раніше розуміли як «національна держава» та національна ідентичність під впливом глобалізаційних процесів (міграція, світова торгівля, підвищення ролі міжнародних організацій). Роль наднаціональних організацій посилюється, з'являється дискурс в публічному просторі про появи «європейської ідентичності», яка може замінити «національні». З'являються або завжди були і стали помічати все більше малих спільнот, культур, групових ідентичностей, що робить наше суспільство мультикультурним. Тому постало питання, наскільки класична національна держава може відповідати правовій демократичній державі.

Україна не може уникнути процеси глобальних змін, тому доводиться знаходити нові рішення та адаптуватись під нові виклики.

Мета дослідження: визначити перспективу формування конституційного патріотизму в Україні як форма розумної ідентичності.

Завдання дослідження:

- Визначити історико-правові аспекти формування націй та визначення політичної нації.
- З'ясувати роль національної ідентичності в процесі становлення національних держав.
- Виявити в конституційному патріотизмі нову форму розумної ідентичності.
- Визначити умови формування національної ідентичності в Україні в умовах здобуття незалежності України.
- З'ясувати перспективу формування конституційного патріотизму в Україні як форми розумної ідентичності.

Об'єкт дослідження: українська ідентичність.

Предмет дослідження: Перспективи формування розумної ідентичності в сучасній Україні.

Методи дослідження: у своїй роботі я використовую постмодерністський підхід дослідження націй та національних ідентичностей. В першому розділі розглядав теоретичну основу трьох підходів дослідження націй: примордіалізм, модернізм і постмодернізм. На основі постмодерністського підходу, в другому розділі розглядав теоретичні засади національної ідентичності, а також її трансформації. В третьому розділі за допомогою якісного контент-аналізу дослідив головні елементи української ідентичності, які знаходились в публічному дискурсі в умовах здобуття незалежності. В другому підрозділі третього підрозділу описував емпіричні дані.

Джерельна база: дослідження теоретичної бази складають І. Гомзи, Шпенглера (O. Spengler), В. Кимліка (W. Kymlicka), Ю. Габермаса (J. Habermas), Ч. Тейлора (C. Taylor), Е. Сміта (A. Smith), Е. Харрес (E. Harris), Ш. Шварца (S. Schwartz), В. Гесле (V. Hösle), Е. Геллнера (E. Gellner), Д. Коклі (J. Coakley), С. Гросбі (S. Grosby), Е. Гідденса (A. Giddens), Б. Андерсона (B. Anderson). Також в дослідження входять наукові статті, журналістські статті, результати соціологічних досліджень, малюнки, таблиці, дані з відкритих джерел.

Структура та обсяг роботи: Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел та списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи: 49 сторінок.

Розділ 1. Теоретичні засади визначення політичної нації.

1.1 Основні теорії появи нації.

В дослідженнях націй та утворення національних держав, існують різні течії та підходи, які намагаються пояснити процес націотворення. У своїй роботі я хочу розглянути три головні підходи до визначення націй як спільнот (*примордіалістський, модерністський, постмодерністський або конструктивістський*), які будуть корисними для аналізу.

Перша школа – примордіалізму, намагається ототожнити етноси з націями, і вважає що вони як спільноти існують задовго до появи національних держав. Головні тези підходу полягають в тому, що нації прив'язані кровно до своїх територій, і утворилися генетичним шляхом в процесі еволюції людства. Або нація це набувши спільнота яка має природній стан. Через його детермінізм, намагаючись довести його «первинність» або «утворення» через генетику, історичність етносів, тощо, він піддався найбільшій критики зі сторони науковців.

Джон Коклі (John Coakley), у своїй статті «‘Primordialism’ in nationalism studies: theory or ideology?» пише, що зараз дуже важко знайти в сучасному науковому середовищі дослідників, яких би можна була ідентифікувати як «примордіалістів». Багато з них, не виключають нові соціально-конструктивістські підходи, деяких з них, які Ентоні Сміт назвав «примордіалістами-переніалістами», припускають «історичність» націй або називають їх «старими націями», етнічними колективами, тощо, і все ж таки погоджуються з твердженням, що сучасне розуміння нації з'являється тільки в XVIII ст.¹. Так, наприклад, Джон Армстронг (John Armstrong), якого праці Ентоні Сміт інтерпретує через «примордіалістську» модель, Джон Коклі спростовує: «Незважаючи на довгий період часу, який Армстронг охопив у

¹ Coakley, J. (2018) 'Primordialism' in nationalism studies: theory or ideology?. Nations and Nationalism, 24: 327– 347. doi:10.1111/nana.12349

своєму монументальному дослідженні «Нації до націоналізму», він чітко розрізняв процес раннього формування етнічних колективів у Європі та її околицях, з одного боку, і націоналізм, з іншого, розглядаючи останнє як явище, по суті, кінця XVIII століття»². Також, Джон Коклі спростовує й інших дослідників, яких можуть вважати примордіалістами – Волкера Конора (Walker Connor), Дональда Горовіца (Donald Horowitz), Едварда Шильза (Edward Shils), Кліфорда Герца (Clifford Geertz)³.

Сам Ентоні Сміт, до речі, якого можна віднести до етносимволістів, вважає що все ж таки нації це утворення новітнього часу, однак, приділяє велику увагу до існування різних етносів, на яких базувалася ідентичність і стала базою для майбутніх націй.⁴ Попри відчуття єдності, не існувало як такого націоналізму. Основна його теза, що ідентичність до XIX століття не ставала інструментом політичної боротьби.

Кого дійсно можна вважати представником примордіалізму, і хто виводить концепт нації як природнього стану – Стівен Гросбі (Steven Grosby) – який у своїй книжці «Nationalism : A Very Short Introduction» зазначає, що людина народжується з націй.⁵ Тобто існування нації як непохитна аксіома. Автор зауважує, що немає точної дати коли зародилася та чи інша нація. Вона формується в історичному просторі завжди, починаючи з давніх часів, через тяглість до історії, і своїх предків⁶. Попри це, Стівен Гросбі, робить ремарку і пояснює, що не існує біологічного пояснення нації, він віддає перевагу соціологічній теорії, виводячи нації з

² Coakley, J., 'Primordialism' in nationalism studies: theory or ideology?. Nations and Nationalism, 24: 327– 347. doi: 10.1111/nana.12349, 2018, – С. 336

³ Coakley, J., – Так само.

⁴ Сміт, Ентоні Д. "Національна ідентичність." К.: Основи 224, 1994.– С. 53.

⁵ Grosby, Steven. Nationalism : A Very Short Introduction, Oxford University Press, 2005. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/unigiessen/detail.action?docID=422591>., – С. 23

⁶ Grosby, S., Так само, – С. 24.

колективів, які він вважає існували з давніх часів⁷. Одну з таких давніх націй він вважає – єврейську націю, написавши на цю тему окрему роботу – «Biblical Ideas of Nationality: Ancient and Modern»⁸.

Взагалі, важко знайти сучасників які б відстоювали ідею «біологічної нації», адже це вже схоже із расовими теоріями. Коли теоретики примордіалізму апелюють до природнього стану нації, вони схиляються до пояснення через призму категорії «природніх прав» з якими народжується людина – права на свободу, життя, тощо. Одною із тез Стівена Гросбі є, що можливість досягнути індивідуальних прав свободи людина знаходить в нації в рамках національних держав, наводячи приклад американської нації.⁹ Таким чином, ототожнюючи існування націй на рівні з існуванням індивідуальних прав свободи.

Ще одною властивістю нації, Гросбі виводить відчуття історичної місії. Наприклад, він знаходить спільне в американській та єврейській нації, що кожна з них відчуває відповідальність за «місію», єврейська за «історичну», американська за демократію і свободу.¹⁰

На відміну від примордіалізму, модерністи стверджують що націй завжди не існувало, і цей феномен формується виключно в новий час епоху модерна. Одним із представників модернізму в дослідженнях націй та націоналізму є Ентоні Гідденс (Anthony Giddens), на думку якого, нації і націоналізм як явище зародилися внаслідок *буржуазної революції*¹¹. Він проводить кореляцію між становленням капіталістичної системи засобів

⁷ Grosby, Steven. Nationalism : A Very Short Introduction, Oxford University Press, 2005. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/unigiessen/detail.action?docID=422591>, С. 26.

⁸ Grosby, Steven. Biblical Ideas of Nationality, Ancient and Modern : Ancient and Modern, Penn State University Press, 2002. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/unigiessen/detail.action?docID=3155539>. С. 14

⁹ Grosby S., 2002, Так само, – С. 215

¹⁰ Grosby S., 2002, Так само, – С. 227

¹¹ Giddens, Anthony. A Contemporary Critique of Historical Materialism. Stanford University Press, 1995. – С. 187.

виробництва та утворенням національних держав. Існують також інші важливі передумови та чинники.

По-перше, абсолютизм став як передумова для формування націй. А саме конфігурація цих держав, сприяла утворенню європейської системи національних держав¹². Важливими ознаками він зазначає поява адміністративного поділу держави, відокремлення поліції від армії, закріплення зовнішнього суверенітету¹³. Особливе значення адміністративного поділу, полягало в тому, що держава отримувала легітимацію на примус та насилля, і закріплювала своє законодавство в чітких межах кордону. Інституціоналізація держави призвела в майбутньому для можливості політичних змін, а саме національної боротьби.

По-друге, національна мова як причина формування нації та поширення націоналізму. Ентоні Гідденс зазначає, що спільна мова була головним чинником націоналізму в XIX-XX століть¹⁴. Причиною цього, він вважає що мова – єдиний носій культурних елементів для спільноти¹⁵. Він стверджує, що почуття спільності мови, сприяє підтримці онтологічної безпеки, яку індивід знаходить в національній спільноті. Тому національна мова стала також інструментом мобілізації мас, через емоційний зв'язок до спільноти.

Таким чином, Ентоні Гідденс намагався пояснити процес становлення націй через раціоналізацію або інституціоналізацію держави, що відбулося внаслідок розвитку капіталізму.

Варто згадати також Ернеста Геллнера (Ernest Gellner), який теж пов'язує нації та націоналізм з наслідками переходу до індустріального

¹² Giddens, Anthony. A Contemporary Critique of Historical Materialism_. Stanford University Press, 1995 – С.187

¹³ Giddens, A., Так само, – С. 190

¹⁴ Giddens, A., Так само, – С. 191

¹⁵ Giddens, A., Так само, – С. 194

суспільства. Однак Ернест Геллнер не просто поєднує масове розповсюдження капіталізму як причину появи нації, а його наслідки, які призвели до появи, як він вважає *«високих» культур*. Власне, «висока культура» для нього і є нацією, що зазначає автор в кінці своєї книжки «Нації та націоналізм»¹⁶. На відмінну від Ентоні Гідденса, Ернест Геллнер бере не просто мову, як чинник який звісно важливий для визначення нації, а ширше поняття – високої культури. Отже, спершу слід визначити термін «високої культури» який визначає Геллнер – «Термін "культура" не використовується взагалі у наших міркуваннях в його іншому значенні, як німецький термін Kultur у значенні високої культури або великої традиції, стилю, способу поведінки та спілкування, які вважаються кращими від інших, вважаються нормою, якій повинно б відповідати реальне життя, що, на жаль, трапляється рідко, а також правилами, які зазвичай упорядковуються і кодифікуються окремими особистостями, суспільними авторитетами. Термін "культура" означає культуру в антропологічному, ненормативному значенні; термін Kultur позначає високу культуру.»¹⁷. Одна із способів логіки побудови національної держави за Геллнером, полягає в тому, що «висока» культура підкоряє інші «низькі», які не претендують на статус більшості. Він наводить два типи націоналізму за Джоном Пламенаца – Західного та Східного типу¹⁸.

Західний націоналізм або як його він називає об'єднавчий, базується вже на існуючій «високій» культурі яка є «політичним дахом» для утворення національної держави. Він наводить приклад Італії та Німеччини XIX століття як типу Західного ліберального націоналізму. Вона об'єднала «низькі» культури які існували (ці країни до об'єднання були роздроблені на

¹⁶ Гелнер, Е. Нації та націоналізм; Націоналізм., 2003., – С. 190.

¹⁷ Гелнер, Е., Так само, – С. 134.

¹⁸ Гелнер, Е., Так само, – С. 142.

маленькі), в одну високу, за рахунок доступності до освіти «високої» культури.

Східний, навпаки, вимагає доведення культури до «високої» яка не сприймається спочатку як така. Приклади держав які йшли за шляхом Східного націоналізму – балканські країни. Такий підхід, вимагає більше зусиль, а також може застосуватися насильство або примус як спосіб становлення «високої» культури.

Щодо переходу від аграрного до індустріального суспільства, то ідея Геллнера, що в процесі становлення високої культури, велику роль відіграє доступ до освіти. Вона і формує націю як окрему велику спільноту, її ознаки мови, а головне писемну мову. Освіта в цьому контексті, означає доступ до опанування знань, навичок, що і визначає процес модернізації. Таким чином, індустріалізація вимагала уніфікацію знань, що відбувалося через писемну мову.

Також, Геллнер виводить третій тип націоналізму, який називається «діаспорний». Цей тип доводить, що націоналізм може існувати без нації, але кінцева мета націоналізму – побудувати націю. Приклад діаспорного націоналізму він наводить Ізраїль або курди. Перший в решті решт зміг перемогти, і це є один із аргументів важливості діаспори не втрачати свій «націоналізм».

На відмінну від примордіалізму та модернізму, в яких нація існує реальною спільнотою (в примордіалізмі природньо, модерну добу – соціальні чинники), *постмодернізм* або *конструктивізм* стверджує, що нація є уявленою спільнотою.

Однією з найвідоміших робіт серед постмодерністів в дослідженнях націй та націоналізму є «Уявлені спільноти» Бенедікта Андерсона (Benedict Anderson). Він пропонує визначення нації як політичну уявлену спільноту: «Нації: це уявлена політична спільнота - при тому уявлена як генетично

обмежена і суверенна»¹⁹. Чому уявлена, пояснює Андерсон тим, що ніхто ніколи фізично з кожним членом спільноти «нації» не зустрінуться між собою, і нічого можуть не знати про один одного, однак, в кожного живе образ співпричетності. Якщо порівнювати, наприклад, із такими спільнотами як сім'я, політична партія – вони є реальними, адже всі члени спільноти знають один одного і взаємодіють.

Андерсон не відокремлює націю від націоналізму, він вважає, що націоналізм – це уявлення нації через її культурні корені.²⁰ Якщо нація це уявлена спільнота, то бувають різні її уявлення за різні історичні обставини. Проте, Андерсон не стверджує що вона «уявлена» або «існуюча» природньо, як наприклад примордіалісти, хоча і вкладає духовний смисл в розумінні нації, вони створені в новий час в Європі.

Як і Ентоні Гідденс, Андерсон вважає спільну мову одну із ознак уявленої спільноти XIX століття, і надає своє пояснення такого феномену. По-перше, відбувається криза «сакральних мов», тобто латиниці. Криза виникла через те, що абсолютизму потрібно було утримати свої імперії, в якій перебували різні народні маси, для цього слід було перейти на спільну мову для всіх. Так, наприклад, пояснює Андерсон, Іосиф II вирішив не боротися з мадярськими мовами в Австро-Угорщині, а замінити латиницю на німецьку, щоб на основі великої культури об'єднати всі провінції²¹. В першу чергу, впровадження світської мови були не направлені на якусь «сакральність» або духовність, це були цілком раціональні чинники, щоб здобути легітимність. Проте, зрештою виникли конфлікти, адже для певних частин еліт це сприймалось як привілеї, наприклад, для німецьких в Австро-Угорщині, а для угорських навпаки.

¹⁹ Андерсон, Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. К.: Критика, 2001, – С. 22.

²⁰ Андерсон, Б., Так само, – С.23-25

²¹ Андерсон, Б., Так само, – С.110

По-друге, капіталізм, а саме виникнення і розвиток що він називає «*друкарського капіталізму*» призвели до націоналізму. Народна мова стала мова бізнесу, топографічний бізнес як й інші підприємства переходили до масового виробництва, що забезпечило великі тиражи книжок, і газет. Інститути держави переходили на «національну мову», щоб втримати народні маси в імперії, що Андерсон позначив як «офіційний націоналізм» – «Однією зі сталих рис цього типу націоналізму була його *офіційність* - те, що він твориться державою й служить перш за все інтересам держав» ²².

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що в основному модерністи та постмодерністи зійшлися в тому, що націоналізм який виник в Новий час Європи відбувся внаслідок раціоналізації держави в економічних та суспільно-політичних сферах. На відмінну від примордіалістської теорії, яка висуває тезу що нації існують завжди.

Зрештою, націоналізм став у пригоді для змінення абсолютистського типу держави на національну, в якій суверенітет переходив від монарха до народу. Головна його риса в тому, що саме ця ідея принесла в життя ідеї нації, що стали символом суверенітету, і вона зародилася в XIX столітті, з чим навіть складно сперечатися деяким примордіалістам.

За Андерсеном, перелом в колективній свідомості відбувся в тому, що тепер в націях мобілізуючим фактором виступала замість релігії батьківщина. Таким чином, націоналізм ставав етапом від переходу авторитарних монарших влад до більше демократичних форм існування держави. Національна спільнота розглядалася як спільна асоціація громадян за спільним походженням, в якій можна було реалізувати індивідуальні права і свободи. Однак якщо розглядати більш детально націоналізм та

²² Андерсон, Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. К.: Критика, 2001, – С.198

демократію, ці два явища могли як й співіснувати один час разом, так й знаходитись у ворожнечому стані.

1.2 Соціокультурні та політико-правові аспекти формування політичної нації.

Андерсон при визначенні нації, доповнив її словом «політичною» як спільноти, що означає націю як політичну спільноту або політична нація. Так само, можна знайти і у праці Геллнера, який зазначив чинник як «доступ до влади», що дав змогу націоналізму побудувати національні держави. Зрештою, як зазначає Андерсон: «на місці Берлінського Конгресу з'явилася Ліга Націй, відкрита і для неєвропейських народів. Відтепер легітимною міжнародною нормою стала національна держава»²³. Сьогодні найбільша глобальна міжнародна організація містить назву об'єднання націй (*United Nations*), як і Ліга Націй, які засідають у формі національних держав, тобто представники держави–націй. Звісно, сьогодні нації, відрізняються від європейських націй зразка XIX століття, зокрема, сьогодні не існує жодної держави імперії в її офіційній назві. В розумінні національної держави, приставка «національна» мається на увазі суверенність народу, держава яка є великою політичною спільнотою.

В тексті Загальної декларації прав людини яка була прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, в статті 15, вказується, що кожна людина має право на громадянство, а також про можливість його зміни²⁴. Можна помітити, що дане визначення громадянство базується на універсалістських принципів, а не етністських. Оскільки загальноприйнятою є нормою, що в громадянстві етнос взагалі не відіграє ролі, то в такій політичній нації яка складається з громадян, спільна

²³ Андерсон, Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. К.: Критика, 2001, – С.143.

²⁴ Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

мова, історія або культура не є головними чинниками. З іншого боку, в таких країнах, як Естонія національність корелюється з етнічністю, виразом якої стає культура, мова через існування статусу *негромадянина*, хто не опанував естонську. Однак у Франції заборонено законодавчо навіть проводити дослідження етнічного походження, через імовірність дискримінацій.²⁵

Якщо брати Європейський Союз в цілому, в дослідженнях перепису населення яке проводить Європейська Комісія, зазначається, що дані які збираються про етнічне походження визначаються на основі самоідентифікації індивіда²⁶. Таким чином, усвідомлюючи конструктивістську модель концепції національності або етнічності, на сьогодні дуже важко підрахувати точну кількість етнічних груп. Оскільки, етнічність вважається на рівні культури, що людина обирає сама. Згідно демографічними даними ООН (1995-2021), зміг нарахувати приблизно півтора тисячі етнічних груп або національностей²⁷.

Все ж таки, якщо говорити про національність, то тут радше говорити про громадянство, що й визначає національність, а не етнічне походження. Так, наприклад, в українському закордонному паспорті графа «nationality» – перекладається як громадянство.

Якщо визначати політичну націю як спільноту, яка будується тільки на культурних або етністських чинниках, то така концепція робить кожну національну меншину, етнічну групу потенційною нацією. Однак до ООН входить тільки 193 держав-націй, а кількість етнічних груп, національностей налічується майже півтора тисяч, які існують без власної держави. В такому

²⁵ European Commission, Directorate-General for Justice and Consumers, Farkas, L., Analysis and comparative review of equality data collection practices in the European Union : data collection in the field of ethnicity, Publications Office, 2020, <https://data.europa.eu/doi/10.2838/447194>, – С. 14.

²⁶ European Commission, Так само, – С. 16.

²⁷ UNdata. (n.d.). Data.Un.Org. Retrieved June 13, 2022, from <http://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode:26&c=2,3,6,8,10,12,14,15,16&s= countryEnglishNameOrder By:asc,refYear:desc,areaCode:asc&v=1>

випадку виходить, що нації утворюються та існують як політичні нації, які можуть бути об'єднані з різними культурами, етносами, меншинами та мовами. Тоді за логікою політичної нації як суто етнічної, виходить що національна держава суперечить сама собі, коли заперечує суверенітет «малих» або «потенційних» націй, які володіють окремими культурами та мовами. Адже головна цінність національної держави – право на самовизначення окремих народів.

Очевидно, що такі елементи як спільна територія, культура, історія, мова і ринок є недостатнім для визначення політичної нації, а є скоріше виразом дополітичної суті. Однак і в XIX столітті нації за вищими переліченими ознаками теж не перетворювали її одразу на політичну спільноту. Ернест Ренан у своїй доповіді в Сорбонні 1882 році аргументує чому спільна мова, етнічність, географія, релігія, і спільні інтереси не роблять групу людей, що ми сьогодні розуміємо під політичною нацією. Я би хотів звернутись до його тез.

По-перше, чому не спільна мова? Ренан стверджує, якщо нація це мова, тоді чи можна вважати Іспанію та Латинську Америку однією нацією? Або чи робить мова Англію та США однією нацією? Там і там спільна мова.

По-друге, етнічність (що він називає раси, в силу часу), теж не визначає нації, і намагатися визначити націю по «крові» є дуже небезпечною. Він наводить приклад, що Франція, Італія, Німеччина дуже намішана етнографічно, і очевидним є те, що нацією її робить більше ніж антропологічний сенс. Також Ренан вже тоді звертає увагу та критикує примордіалістський підхід до визначення націй: «Тоді сказали б патріотові: «Ви помилялися! Ви проливали свою кров з тої чи іншої причини; ви

вважали себе кельтом, але в дійсності ви германець». Потім через десять років вам скажуть, що ви слов'янин»²⁸.

По-третє, географія або кордони, разом із етнографічними дослідженнями, не робить націю нацією. З огляду на те, яка була кількість війн, довгий час кордони були плінними, і одні народи перебували в різні часи під різними державами. Визначити «корінні» кордони народів майже неможливо, і тоді вони будуть змінюватись разом з етнографічними дослідженнями.

По-четверте, релігія вже не носить державницький характер, тому: «можна бути французом, англійцем, німцем і бути католиком, протестантом одночасно»²⁹. Релігія мала значення, коли панувала влада церкви, але сьогодні помирають не за релігію, а за батьківщину.

Наостанок, спільні інтереси не роблять націю державою, адже там де інтерес, зазвичай складають торгівельні договори.

Що називає Ренан нацією? – «Нація – це велика солідарність, утворювана почуттям жертв, які вже принесено й які є намір принести в майбутньому.»³⁰. Головною ознакою властивістю нації – він назвав духовний принцип, що означає націю як душа.

Можна прослідкувати, що Ренан на той час вже помітив, що нація може бути конструктивістським способом створена. Найважливіше, що націю скоріше за все він бачить як уявлену спільноту, адже душа не може існувати фізично, вона існує на рівні абстрактному, метафізичному. Також, він називає націю солідарністю, тобто означає об'єднану спільноту, що визначає майбутнє – це власне і є громадяни держави. Останнє вказує на

²⁸ Ernest Renan. «What is a Nation?», 1882

²⁹ Renan, E., Так само.

³⁰ Renan, E., Так само.

необхідність доступу до влади, адже без неї відчувати себе політичною спільнотою неможливо.

Таким чином, головна теза полягає в тому, що націю робить політичною нацією більше ніж просто спільна мова та етнічна культура. Це більшою мірою потребує того, щоб переосмислити розуміння національної ідентичності, яка залишається важливою складовою нації та держави.

Розділ 2. Національна ідентичність та конституційний патріотизм.

2.1 Національна ідентичність в процесі становлення національних держав.

Перед тим як намагатись дати спробу визначення національної ідентичності, слід розібрати родові поняття «ідентичності». Німецький філософ Вітторіо Гесле (Vittorio Hösle), у своїй праці « Криза індивідуальної та колективної ідентичності» обґрунтував необхідність ідентифікації індивідів та груп. Відсуваючись від діалектичного підходу Гегеля, Гесле визначає потребу у появі в соціумі ідентичностей, відчуттям необхідності відрізнитися кожному індивіду від інших: «індивід може бути ідентичним собі тільки в тому разі, якщо відрізняється від інших»³¹. Далі, продовжує: «В той час, бути індивідом, означає очікувати визнання себе зі сторони інших людей, що ставить перед собою наявність спільних інтересів та цінностей»³². Тобто, люди об'єднуються навколо спільних інтересів у боротьби проти тих поглядів, які визначають їх ідентичність. Виходить, що групова ідентичність завжди ґрунтується на системі опозиції і водночас визнанні.

У своїй праці «Мораль та політика. Основи політичної етики ХХІ століття» Гесле пише, що колективна ідентичність виникає тільки тоді, коли всі члени групи визнають спільні для себе цінності³³. Тобто, окрім спільних інтересів, ще одним елементом ідентичності стають цінності.

Якщо застосовувати аксіологічний підхід до визначення цінностей Шалома Шварца (Shalom Schwartz), він визначає цінності: «концепції або

³¹ Хёсле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности// Вопросы философии.- 1994, №10.- С. 112-123.

³² Хёсле В., Так само.

³³ Хёсле, В. (2013). Об отношении морали и политики. Часть I. Полис. Политические исследования, (4), – С. 57.

переконання що відносяться к бажаним, виходять за рамки конкретних ситуацій...»³⁴. Ба більше, Шалом Шварц розглядаючи цінності, стверджує що певні ціннісні установки можуть домінувати в національних культурах³⁵. З іншого боку, екзистенціалізм говорить що існування визначає сутність, представником якого є Жан Поль Сартр (Jean-Paul Charles Aymard Sartre), який стверджує, що цінності ми обираємо самі для себе, яких не існує без нашого існування³⁶. Тоді за логікою екзистенціалістів, колективних цінностей не існує.

На мою думку, слід приділити особливу увагу поняттю «цінності», не ототожнюючи їх з інтересами. Якщо виходити з точки зору екзистенціалізму, то інтереси можуть і не відрізнятись від цінностей. Оскільки, якщо індивід кожного разу обирає для себе цінності та може їх змінювати, то він діє в конкретних ситуацій, що визначає і керується існуванням. Проте, аксіологічний підхід говорить що цінності виходять за межі конкретних ситуацій і вони існують як абстрактні цілі. Наталія Амельченко у статті «Демократизація в Україні: співвідношення ціннісних та інституційних змін» визначила головні відмінності між цінностями та інтересами, які полягають в тому, що цінності приносять смисловий, духовний характер, заради чого індивід або ціла соціальна група живе³⁷. Цінності відрізняються від інтересів тим, що останні діють в межах конкретних ситуацій, коли індивід визначає свою поведінку з раціональних чинників (що буде вигідним для нього в існуванні). Якщо, наприклад, людина свідомо обирає голодування (що не є конкретною звичайною

³⁴ Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, Vol. 25, pp. 1–65). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6) – С.4

³⁵ Шалом, Шварц. "Культурные ценностные ориентации: природа и следствия национальных различий." Психология. Журнал высшей школы экономики 5.2 (2008): – С. 37-67

³⁶ Сартр, Ж. П. Экзистенциализм—это гуманизм., 1989.

³⁷ Амельченко Н.А. Демократизація в Україні: співвідношення ціннісних та інституційних змін [електронний ресурс] / Амельченко Н. А. // Магістеріум. - 2014. - Т. 58 : Політичні студії. – С. 41

ситуацією) незважаючи на загрозу для життя, то таку поведінку не можна пояснити раціональними чинниками, адже чи може бути раціональним обрати смерть замість життя? Таким чином, цінності спонукають людей діяти, стають мотивацією поведінки, які не можна пояснити з позиції раціональності.

Важливо, окремі цінності (згадуючи так зване коло Шварца³⁸) які він визначив до окремих блоків, можуть бути сумісними з іншими або несумісними навпаки. Звідси слідує, що сповідування певних цінностей може створювати умови неминучого конфлікту з іншими групами цінностей.

Еріка Харрес (Erika Harris) професорка Університету Ліверпуля, досліджуючи питання чому етнічні групи можуть здійснювати насилля, зазначила, що насилля може виступати в ролі сили для доведення унікальності своєї групової ідентичності³⁹. Дане визначення може свідчити про те, що відчуження групової ідентичності, може спонукати до однієї з форм поведінки насилля.

Іван Гомза у своїй книжці «Республіка занепаду: ідеологія французького інтегрального націоналізму за Третьої республіки», зазначає, що відчуття певної колективної ідентичності вимагає соціальної дії, усвідомлення такого дієвого актора як «Ми»⁴⁰. Також він вказує в якому випадку індивід може поділяти свою ідентичність з групою: «Якщо індивід поділяє з іншими колективну ідентичність, він інтерналізує цінності своєї

³⁸ Коло Шварца – наведені типи цінностей, які стають мотивацією поведінки людей. Див: Шалом, Шварц. "Культурные ценностные ориентации: природа и следствия национальных различий." Психология. Журнал высшей школы экономики 5.2 (2008): С. 37-67.

³⁹ Harris, Erika. Nationalism: Theories and Cases, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2022. <https://doi-org.ezproxy.uni-giessen.de/10.1515/9780748628513> С. 126

⁴⁰ Гомза, Іван. Республіка занепаду: ідеологія французького інтегрального націоналізму за Третьої республіки / Іван Гомза ; Український науковий інститут Гарвардського університету, Інститут Критики . - Київ : Критика, 2021 . – С. 245.

групи, тобто має їх за постійний життєвий взірець...»⁴¹. Як підсумок, можна стверджувати, що велику роль в становленні колективної ідентичності відіграють цінності, якщо не головну, які й вимагають соціальної дії та рішучості.

Ентоні Сміт (Anthony Smith), назвав такі наявні риси як, рідний край, історична пам'ять, культура, що стали елементами національної ідентичності⁴². Однак як зазначає Юрген Габермас (Jürgen Habermas), цитуючи Чарльза Тейлора (Charles Taylor), що колективна свідомість національної ідентичності окрім звичайної ідентифікації з історичною спільнотою, має бути побудована на сутнісних цінностях, які втілюють принципи свободи⁴³.

Безумовно, культура залишається важливим чинником ідентичності. Освальд Шпенглер (Oswald Spengler) зазначав, що з культури народжуються держави, а в разі її занепаду втрачають державу⁴⁴. Він розглядав культуру як певний дух, що визначає світосприйняття, без якого неможливе існування. О. Шпенглер вважав кожную культуру по-своєму особливою, і вказував на те, що насаджати «чужу» культуру іншій майже неможливо⁴⁵.

Концепт національної держави в якій представником політичної спільноти є один домінуючий корінний народ, став символом національного відродження в Європі другої половини XIX століття, після поштовху, який надала Велика Французька революція. Проте, про формування перших націй радше говорити як про громадянські нації, які виводилися з боротьби за громадянські політичні права. Так історично склалося, що етнічна нація збіглася з громадянською.

⁴¹ Гомза І., Так само, – С.245.

⁴² Сміт, Ентоні Д. "Національна ідентичність." К.: Основи 224, 1994,: 2., С.24

⁴³ Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність / Юрген Габермас [Умови громадянства: 3б. ст. / Під редакцією Варта ван Стінбергена]. — К., 2005.

⁴⁴ Шпенглер О. Пруссачество и социализм// М.: Праксис., 2002.

⁴⁵ Шпенглер О. Так само.

Водночас саме цінності свободи та демократії тоді надихали на боротьбу. Достатньо звернути увагу на гасло Французької революції: «Свобода, рівність, братерство», де свобода – відповідає ліберальним ідеям, і братерство – що означає єдність, солідарність. Як зазначив Ю. Габермас: «Національна держава і демократія — двійня, породжена Французькою революцією. З культурної точки зору, обидві вони зростали в тіні націоналізму.»⁴⁶. Французька революція свідчить про те, як цінності та ідеали призвели до суспільно-політичних, національно-визвольних рухів, які потім захлиснули всю Європу у Весну народів. Як відомо, багато хто з французьких інтелектуалів доби просвітництва, надихнувшись ідеями Джона Локка, постали боротися за свободу індивіда і національне визволення.

Проте сьогодні ми перебуваємо в світі, де мають співіснувати разом багато різних культур, і кожна з них намагається зберегти свою автентичність. Водночас, через міграційні процеси, поширення глобалізації малі культури можуть зникати і зливатися з великими, таким чином занепадати. В такій ситуації національна держава базуючись на гомогеній ідентичності, може піддавати сумніву основні демократичні принципи її існування.

1.2 Конституційний патріотизм як розумна ідентичність.

Перед нами постає питання, як може співіснувати різні культурні меншини в рамках однієї політичної спільноти, якщо водночас держава не може відмовитись від національної ідентичності.

Юрген Габермас зазначає, що нація має два обличчя – громадянське, і природне⁴⁷. Перше є джерелом легітимації правової демократичної держави,

⁴⁶ Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність / Юрген Габермас [Умови громадянства: 3б. ст. / Під редакцією Варта ван Стінбергена]. — К., 2005. С.52

⁴⁷ Хабермас, Юрген. "Вовлечение другого. Очерки политической теории." (2001). С. 211.

яким джерелом влади є народ, і водночас природне обличчя, яке є чинником соціальної інтеграції, що і можна назвати відчуття єдності та національної ідентичності. Якщо ми говоримо про правову державу, то можна помітити, що ідеї правової держави ще впливають з ідей Руссо про закон як акту загальної волі, який визначив що закони регулюють відносини між державою та індивідом: «Але якщо увесь народ приймає рішення стосовно всього народу — він має на увазі лише самого себе. Відношення, котре виникає у цьому випадку, є відношенням цілого об'єкта до самого себе, і тут немає ніякого поділу його цілісності — а завжди один і той самий об'єкт у різних відношеннях.»⁴⁸. Проте закони не можуть існувати як привілея для конкретного індивіда, він є рівним для всіх, саме тому держава та індивід водночас є цілим.

І разом з тим, державу як суб'єкта робить соціальна єдність, яка інтегрує суспільство в єдине ціле, що вже діє за межами відносин держава-індивід. В даному випадку, держава може знаходити цю соціальну єдність в ідеї нації або націоналізмі.

Габермас зазначає, що дана амбівалентність є небезпечною, коли в державах домінує етноцентричне розуміння нації, єдиного цілого як організму замість основних принципів правової держави.⁴⁹ Націоналізм виводить на перший план побудови нації на певному одному етносі, має потужну силу інтеграції, спираючись на національних, історичних міфах і сакральних уявлень. В той час коли правова держава спирається на конституційних принципах, де головними цінностями громадян стають закони, націоналізм намагається легімітизувати владу на основі спільного походження. Таким чином, націоналізм ставить в пріоритет не індивіда, а навпаки спільноту, в даному випадку національну.

⁴⁸ Жан-Жак Руссо. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. — К., 2001. — С. 44.

⁴⁹ Хабермас, Юрген. "Вовлечение другого. Очерки политической теории." (2001). — С. 209

Ще Арістотель зазначав, що в демократичних державах де панує закон, демагогам немає місця⁵⁰. Габермас бачить загрозу, що політичні еліти можуть піддаватися зловживанню націоналізмом задля доступу до влади, адже він має потужну силу мобілізації через його доступність до пропагандистських каналів⁵¹. Проте в такому випадку, політичні еліти можуть нехтувати законами, спираючись тільки на уявлене спільне походження, яке виходить за рамки позитивного права. Габермас підкреслює конструктивістське походження націоналізму, який виник штучним чином, і продовжує конструювати ідентичності на основі штучних національних міфів⁵². Таким чином, націоналізм може вдаватися до демагогії, спираючись не на існуючі факти або право, а використовуючи спотворені міфи як пояснення всезагальної істини.

На думку Руссо, республіка як форма держави називається будь-яка яка керується законом або що ми сьогодні розуміємо під правовою державою⁵³. За цих умов, Юрген Габермас вважає що республіканізм, має взяти на себе відповідальність за соціальну інтеграцію через демократичні процеси все більше диференційного суспільства⁵⁴. Він пояснює це тим, що націоналізм як прояв політичної волі що ставить на мету побудови гомогенну націю, суперечить демократичним процесам республіканізму. Оскільки республіка в руссоїтській моделі правової держави не може існувати для окремої нації або класу, вона в першу чергу належить для індивіда, а не індивід існує для держави.

Особливу увагу Габермас приділяє політичній культурі. Якщо раніше, вона будувалася над спільним знаменником етнічної культури і правового

⁵⁰ Арістотель. Політика. — К., 2000. — С. 99-128. С. 108

⁵¹ Хабермас, Юрген. "Вовлечение другого. Очерки политической теории." (2001).

⁵² Хабермас Ю, Так само.

⁵³ Жан-Жак Руссо. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. — К., 2001. С. 46

⁵⁴ Хабермас Ю, Так само. — С. 215

статусу, то сьогодні політична культура це більше ніж просто культура на рівні етносу. Габермас визначає політичну культуру що схоже на спільний образ життя базований на правових традиціях: «Політична культура той чи іншої країни кристалізується навколо діючої конституції».⁵⁵ Таким чином, політична культура яка заснована на правових традиціях та нормах, може об'єднати різні культури і меншини в єдину політичну культуру. Для такої культури найбільшою цінністю буде збереження державного конституційного ладу, який втілює в собі правову державу.

Проте щоб суспільство уможливило інтегруватися в політичну спільноту, потребує певної колективної дії та рішучості, де націоналізм в такому випадку виграє, оскільки володіє мобілізуючим потенціалом. Дійсно, на певному етапі розвитку національних держав, націоналізм дав змогу досягнути суверенітет народу, який потім дав змогу втілити правові аспекти держави. Прояв націоналізму як певної колективної дії, що доводить свою рішучість, також проявляється у випадку, коли спільноті потрібно мобілізуватися, щоб справитися з викликами, які постають перед державою.

Останні приклади, є націоналістичні рухи, які допомогли мобілізувати ресурси, щоб пройти швидко етап становлення демократичних режимів і суверенітету в пост-комуністичних країнах Східної Європи. Проте водночас досвід Югославії проілюстрував, коли радикалізація етнічних груп в такій багатонаціональній країні, може призводити до кровавих конфліктів із етнічними чистками. Югославія доводить, наскільки націоналізм становить небезпеку для демократії та загрозу етнічного насильства в спробі побудувати гомогенне суспільство, що в кінцевому випадку призводить до розпаду держави. Відносно успішний перехід від комунізму до демократій в іншій частині Східної Європи разом із кристалізацією національної

⁵⁵ Хабермас, Юрген. "Вовлечение другого. Очерки политической теории." (2001). – С. 215

ідентичності пояснюється не таким широким етнічно багатоманітним населенням, проте однаково із заснуванням національних меншин. Втім, Еріка Харрес піддає сумніву чи вважають етнічні росіяни становлення успішної демократії в Естонії або відчуває група етнічних угорців демократію в Словаччині?⁵⁶ Габермас вказує що в деяких країнах культура більшості випадково видається за всезагальну культуру.⁵⁷

Отже, на думку Габермаса замість націоналізму може встати конституційний патріотизм, де також буде прояв колективної дії та рішучості, однак, водночас унеможливорює етнічні конфлікти. В деяких, виникають сумніви, щодо його мобілізуючого потенціалу: чи дійсно він в змозі замінити або стати новою формою національної ідентичності? Юрген Габермас вважає що таке об'єднання можливо, окрім за умови активної участі в політичному житті, необхідно почуття солідарності навколо взаємного визнання різних культурних форм життя.

Габермас пропонує нову модель *раціональної* або *розумної*, яка кристалізується в демократичних процесах правової держави за рахунок прийняття участі індивідів в дискурсах. Саме в дискурсах народжуються раціональні рішення в ході комунікацій, керуючись раціональною логікою та правовими принципами, не дозволяє встановлення інтерсуб'єктивного компромісу, де меншість залишається поза рамками цього процесу. Навпаки, консенсус досягнутий в рамках публічних дискурсів задовольняє всіх учасників дискурсу, які розділяють рівноправність як спільну ціннісну орієнтацію.⁵⁸

Також, Габермас критикує *лібералізм* з позицій теорії комунікації, що незважаючи на становлення колективної гомогенності, яка ґрунтується на

⁵⁶ Harris, Erika. Nationalism: Theories and Cases, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2022. <https://doi-org.ezproxy.uni-giessen.de/10.1515/9780748628513> – С.100

⁵⁷ Хабермас, Юрген. "Вовлечение другого. Очерки политической теории." (2001).

⁵⁸ Хабермас Ю., Так само, – С. 244

нібито всезагальної волі, насправді він ототожнює більшість зі всеосяжним. Незважаючи на нібито компроміс, лібералізм насправді є проявом волі більшості й не бере до уваги інтереси всієї спільноти.

З цих же позицій критикує класичний лібералізм В. Кимліка (W. Kymlicka), який у своїй політиці не звертає увагу на культурно-етнічні питання меншин та ігнорує питання виживання малих культур. Кимліка пропонує вирішення цієї проблеми шляхом політики мультикультуралізму, в якій держава зберігає та робить умови для розвитку всіх соціетальних культур⁵⁹.

У розумній ідентичності індивіди можуть розділяти цінності своєї національної спільноти або що вважав Кимліка соціетальною культурою, однак, соціальна інтеграція відбувається не на основі властивості «гомогенності» колективної ідентичності, а визначається відношенням до інших культур. Інакше кажучи, відношення індивіда до культури як до свідомого вибору кожного індивіда, уможливорює соціальну інтеграцію на універсалістських принципах, де відбувається взаємоповага всіх культур. Простими словами, ідентичність базується не на системі опозицій між групами, а на всезагальному визнанні цих груп. Раціональна ідентичність не потребує від індивідів відмови від культурної ідентичності, навпаки, як стверджує Габермас, це процес посилення індивідуалізації і побудови космополітичної ідентичності⁶⁰. Космополітична стратегія передбачає заперечити, що тільки єдина культура може існувати в спільнотах для

⁵⁹ В. Кимліка вказує: «Під соціетальною культурою я розумію культуру, концентровану на певній території, яка зосереджена навколо спільної мови, що вживається у широкому колі соціальних інститутів, суспільному й приватному житті (школах, засобах масової інформації, праві, економіці, органах влади тощо), охоплюючи всі сфери діяльності включаючи соціальну, освітню, релігійну, рекреаційну та економічну діяльність. Я називаю цю культуру соціетальною.» Див: Кимліка В. Лібералізм і права меншин. К.: Центр освітніх ініціатив, 2001. – С. 26.

⁶⁰ Habermas, J. (1998). Die postnationale konstellation. politische essays: Die postnationale konstellation und die zukunft der demokratie. Frankfurt am Main, Hessen: Suhrkamp Verlag. Retrieved from https://search.alexanderstreet.com/view/work/bibliographic_entity%7Cdocument%7C4712712 – С.112

соціальної інтеграції індивідів. В цьому випадку розумна ідентичність як колективна ідентичність виносить питання культури за рамки спільноти на індивідуальний рівень, не втручаючись в особисте життя. Таким чином в розумній ідентичності зникає дискримінаційний фактор.

Сильним аргументом Габермаса в сторону здатності такого типу ідентичності інтегрувати людей в політичну спільноту, що він не ставить під загрозу існування цілісності групи, оскільки правова держава легітимізує своє існування на захисті прав людини, і в такому випадку кожен етнос і меншини не відчуючи загрозу свого існування не має права на сецесію від держави. Коли націоналізм проголошує право на самовизначення національної спільноти, яка в свою чергу базується на культурної однорідності такої спільноти ставить під загрозу територіальну цілісність. Навіть більше, зі цих позицій націоналізм протирічить своєму праві на самовизначення, коли намагається гомогенізувати населення в єдину націю шляхом підкорення різних етносів і меншин.

Не дивлячись на визнання суверенітету нації як єдине джерело влади, міжнародна організація ООН орієнтується більше на принцип захисту прав людини. З цього випливає, що порушення основних прав людини таких як на право на життя, може слугувати тільки єдиною причиною для військової інтервенції або втручання у справи третіх держави⁶¹. Таким чином, окрім міжнародного права, існує «міжнародно-громадянського» права, вказує Габермас⁶². Як і правова держава Руссо, сьогодні ООН націлена на індивіда, а не колектив, мабуть що й відрізняє її діяльність головним чином від попередньої організації Ліги Націй.

Юрген Габермас вважає що можливість та рівень політичних дій наднаціональних організацій буде розширюватись. Одним із прикладів рівня

⁶¹ Хабермас, Юрген. "Вовлечение другого. Очерки политической теории." (2001).

⁶² Хабермас Ю., Так само. – С. 277.

дії наднаціональної організації він наводить ООН та звітно Європейський Союз. В той мірі, скільки буде нарощувати свої сили ООН або Європейський Союз для впровадження спільної міжнародної/європейської політики, Габермас наводить думку, що національні держави будуть «зняті» з формування міжнародного правопорядку⁶³. Дійсно, глобалізація впливає на те, що сьогодні національним державам доводиться ділитися частиною національного суверенітету для того щоб забезпечувати соціально-економічні блага держави⁶⁴. Наприклад, економіка потребує винаходити, розширяти та спрощувати логістичні шляхи, через що кордони держави «змилюються». Однак звичайної двосторонньої співпраці буває недостатньо щоб досягнути соціально-економічних благ. Тому як наслідок, з'явилося спільне наднаціональне утворення політичного союзу в Європі.

В сучасному світі в добу глобалізації неможливо замістити імпорт всіх товарів й сировини та перейти на повністю самостійне національне виробництво. Таким чином, чи змогла би Німеччина забезпечити себе всіма соціально-економічними благами без Франції або Нідерландами? Вироблення спільної політики в економіці в рамках ЄС зробили це можливим.

Габермас стверджує, що національні держави передаючи частину свого суверенітету в деяких аспектах політики глобальним організаціям, утворюють такі режими та їх межі, які важливі для національних інтересів як і межі власної території⁶⁵. На прикладі НАТО, організації яка можна сказати забирає частину національного суверенітету, насправді діє в

⁶³ Хабермас Ю., Так само, – С.229

⁶⁴ Habermas, J. Die postnationale konstellation. politische essays: Die postnationale konstellation und die zukunft der demokratie. Frankfurt am Main, Hessen: Suhrkamp Verlag., 1998 Retrieved from https://search.alexanderstreet.com/view/work/bibliographic_entity%7Cdocument%7C4712712 – С.102

⁶⁵ Habermas, J. (1998). Die postnationale konstellation. politische essays: Die postnationale konstellation und die zukunft der demokratie. Frankfurt am Main, Hessen: Suhrkamp Verlag. 1998 Retrieved from https://search.alexanderstreet.com/view/work/bibliographic_entity%7Cdocument%7C4712712 – С.105

інтересах національних держав членів, забезпечуючи їх спільну безпеку. В такому випадку радше говорити що національні держави Європи діляться частиною свого суверенітету щоб компенсувати свої національні спроможності. Чи можливо було би досягнути такого рівня безпеки, стабільності та миру на Західній частині європейського континенту з часів Другої Світової війни без рамок партнерства НАТО?

Проте, на сьогодні людство так і не винайшло кращої форми самоорганізації ніж національна держава, й в ООН досі головують члени держави націй.

Національна держава стала важливим етапом людства, яка створила площину для встановлення і реалізації основних прав людини. Тільки в ній змогли закріпитись конституційні принципи що і роблять державу правовою. Таким чином, національна в такому випадку означає що певний народ являється єдиною волею і втіленням цієї конституції. Політична нація може існувати тільки в межах правової держави, національна держава може бути правовою, але національний вираз як показник суверенітету, а не перевага спільноти над індивідом або над іншою спільнотою.

Отже замість національної ідентичності яку пропонує націоналізм, в якому свобода і політична воля означають одне й те саме, Габермас пропонує національну ідентичність або розумну, яка базується на універсалістських принципах правової держави та традиціях, які є наближеними до відношення «держава для індивіда», а не навпаки «індивід для держави». Такі відносини відкриті для співпраці в рамках міжнародних організацій, щоб об'єднувати власні зусилля для досягнення власних і глобальних цілей.

Моя теза полягає в тому, що національна держава (держави нації) сьогодні єдина поки втілює в собі проект конституції, і тому з нею співвідноситься колективна ідентичність нової форми національної

ідентичності, тобто розумної ідентичності або конституційного патріотизму, в якій конституційні принципи відіграють найважливішу роль в цінностях громадян, однак, зі своїми особливостями політичної культури, де правові традиції робить німців німцями або греків греками.

Можна згадати канадського філософа Чарльза Тейлора, який наголошує, що сьогодні необхідно щоб кожен був одночасно космополітом і патріотом: «Хочу сказати, що у нас немає іншого вибору, крім як бути одночасно космополітами й патріотами. Це означає необхідність боротьби за патріотизм, відкритий для універсальних солідарностей, проти іншого, більш закритого»⁶⁶. Габермас вказує, що громадяни правової держави свободу нації розуміють в сенсі Канта – космополітично: «Але свободу нації вони розуміють – цілком у сенсі Канта – космополітично, а саме: як наділеність повноваженнями та обов'язок прагнути до заснованого на співпраці порозуміння або до досягнення рівності інтересів з іншими націями в рамках мирних гарантій якоїсь Ліги Націй.»⁶⁷.

⁶⁶ Тейлор, Чарльз. "Почему демократия нуждается в патриотизме." Логос 2 (2006): 53., – С.131

⁶⁷ Хабермас, Юрген. "Вовлечение другого. Очерки политической теории." (2001). – С.210

Розділ 3. Умови формування розумної ідентичності в Україні.

3.1 Українська національна ідентичність в умовах здобуття незалежності України.

Новий етап становлення національних держав відбувся в кінці ХХ століття у Східній Європі через розпад Радянського Союзу. В умовах економічної стагнації СРСР, суспільство республік вдалося мобілізувати навколо національної ідеї, щоб здобути незалежність⁶⁸. Зокрема, це стосується й України, яка проголосила свою незалежність 24 серпня 1991 року.⁶⁹ На етапі становлення незалежності України, значну частку населення становили національні меншини, різні етнічні групи та корені народи. Окрім того що перебувала одна із найбільших національних меншин – росіян, в Україні проживали і проживають понад 130 національностей за даними Всеукраїнського перепису населення⁷⁰. Виходячи з цих позицій, українська влада обрала шлях побудови державності на основі громадянського націоналізму, де громадянство визначалося не етнічними, культурними чи мовними ознаками, а територією проживання.

Такий підхід становлення національної держави України відрізняє від інших посткомуністичних національних країн, наприклад, від Естонії, в якій громадянство здобувалося шляхом натуралізації. День Незалежності Естонії святкується 24 лютого, від дати заснування Естонської Республіки 1918 року, коли в Україні 24 серпня, від дати Акта проголошення незалежності України 1991 року. В цьому випадку, Україна розпочала так би мовити

⁶⁸ Хабермас, Юрген. "Вовлечение другого. Очерки политической теории." (2001). – С.198.

⁶⁹ Проголошення незалежності України, П. (1991). Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року № 1427-XII. Відомості Верховної Ради України, (38).

⁷⁰ Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:
<http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

розбудову державності з «нуля», і обрала більш ліберальний і демократичний шлях розбудови держави.

Проте в Україні не оминув тоді дискурс навколо про ідентичності: яка ідея може стати консолідуючою для побудови української нації та державності? Цей дискурс в загальному публічному просторі продовжується досі.

Я відібрав низьку публікацій, за якими, на мою думку, можна вивести за допомогою якісного методу контент-аналізу головні елементи, що стосуються дискурсів ідентичності на протязі перших 10 років незалежності: а) зосереджена увага на регіональній ідентичності, б) мовно-культурні ознаки і в) зовнішня політика.

А) В основному, регіональна ідентичність виражена у протистоянні «ЗАХОДУ» між «СХОДОМ». В тексті 2011 року колонки видання української правди «Шанс для Галичини», ми можемо помітити елементи ідентичності побудованої на дихотомії «ЗАХІД-СХІД», так автор зазначає: *«Галиччина ... прагне стати противажею східно-регіональному політичному утворенню та поширити кращі риси галицького політичного та морального характеру на цілу країну.»*⁷¹. Далі автор вдається у культурологічний простір та історію: *«З певним наближенням можна стверджувати, що Галичина для України – це те, чим була Пруссія для Німеччини у період її становлення. Трохи надмір жорстка, занадто монолітна, вкрай консервативна і трохи "національно схиблена".»*⁷². Логіка автора побудована на примордіалізмі, ставлячи «ГАЛИЧАН» в особливе положення для української державності, на відміну від інших регіонів, зокрема «ДОНЕЦЬКИХ» еліт. Автор і розповсюджувач контенту бачить

⁷¹ Яськів О. Шанс для Галичини [Електронний ресурс] / Яськів Олег // УП (Українська правда). – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2011/10/5/6640292/>.

⁷² Яськів О., Так Само.

проблему української державності в політичних елітах через призму культуро-націоналістичного міфу.

Б) Питання культури та мови в дискурсі між «УКРАЇНОМОВНИМИ» та «РОСІЙСЬКОМОВНИМИ». У статті 2003 року «Українці в Україні повернули собі позиції... середини 1950-х!» фактично автор пише про протистояння між двома мовами та культурами «УКРАЇНСЬКОЇ» та «РОСІЙСЬКОЇ»⁷³. Заголовок тексту одразу ставить «УКРАЇНЦІВ» на змагальницькі позиції із «РОСІЯНИМИ». Головним чином, автор порівнює «УКРАЇНОМОВНІСТЬ» із «РУСИФІКОВАНОЮ ПОЛІТИКОЮ» минулого, і головне значення тексту полягає повернення «СВОЇХ» позицій⁷⁴.

В) Курс зовнішньої політики на «ЗАХІД» або «СХІД» як вираження ключових групових ідентичностей. В публікаціях про дискурс зовнішньої політичної орієнтації України теж можна помітити, що вектор політики пояснюється через належності до певних таборів ідентичності. Так в тексті статті невідомого автора 2012 року зазначається «Умовним "правим" не потрібно адаптувати свою ідеологію під Схід - вони збиратимуть голоси на старій-добрій націоналістичній риториці на Заході. А умовні "ліві" так само проходять до влади завдяки проросійсько-совковій тріскотні на Сході, абсолютно не дбаючи про голоси західняків.»⁷⁵. Слово «ПРОРОСІЙСЬКІСТЬ» означає схильне ставлення до «РОСІЇ» і таким чином є певним протиставленням тим, хто розподіляє «ПРОЄВРОПЕЙСЬКУ» ідентичність. Також, до «ПРОРОСІЙСЬКОСТІ» додається «СОВКОВІСТЬ», що останнє означає ностальгічне ставлення до минулого СРСР.

⁷³ Українці в Україні повернули собі позиції... середини 1950-х!. Українська правда (УП). URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/01/8/2992296/>

⁷⁴ Українська правда (УП)., Так само.

⁷⁵ Зуб'юк П. Ілюзія Галичини. Український Тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/Columns/50/61882> (дата звернення: 21.06.2022).

Однак наскільки можна вважати вищезгадані елементи групових ідентичностей, що є дійсним відображенням українського стану суспільства на той час і сьогодні залишаються такими?

Професор Олексій Гарань пояснює таку поляризацію цілеспрямованою діяльністю політичних еліт, діяльність яких була направлена на дискредитацію політичних опонентів⁷⁶. Він наводить приклад у своїй книжці «Від Брежньєва до Зеленського» малюнок білборду з «трьома сортами» українців» (Мал.1), де Л. Кучма, В. Янукович і В. Медведчук запустили чорний піар проти опонента Ющенка на президентських виборах 2004 року⁷⁷. Такі дії були направлені, щоб викликати обурення у виборців проти Ющенка, однак, насправді, у підсумку це призводить до небезпечних наслідків в суспільстві. Тому що виборець сприймає такий білборд (Мал.1) не персонально В. Ющенка, а «ІХ» – тобто увесь електорат Ющенка. Як зазначає О. Гарань, дійсно як й в інших країнах: «Розшарування суспільства з протилежними поглядами спостерігається в багатьох країнах, особливо під час виборчих кампаній»⁷⁸. Проте в даному випадку використання «ксенофобських» елементів політичного чорного піару призводить до кристалізації цих «розшарувань», що зрештою створює дихотомію між «СХІДОМ» та «ЗАХОДОМ».

⁷⁶ Гарань О. В. Від Брежньєва до Зеленського: дилеми українського політолога / Олексій Гарань. - Київ : Стилос, 2021. – С.117

⁷⁷ Гарань. О., Так само, – С. 118

⁷⁸ Гарань. О., Так само, – С. 117.

Взято з книжки О. Гараня «Від Брежнєва до Зеленського: дилеми українського політолога»⁷⁹.

Таким чином, моя гіпотеза полягає в тому, що поляризація українського суспільства відбувалася внаслідок сконструйованих елементів ідентичності регіональними елітами. І тоді проблема консолідації українського суспільства полягає не у неможливості об'єднатися «ЗАХОДУ» та «СХОДУ», а вимагає уваги щодо вкорінення регіональних еліт.

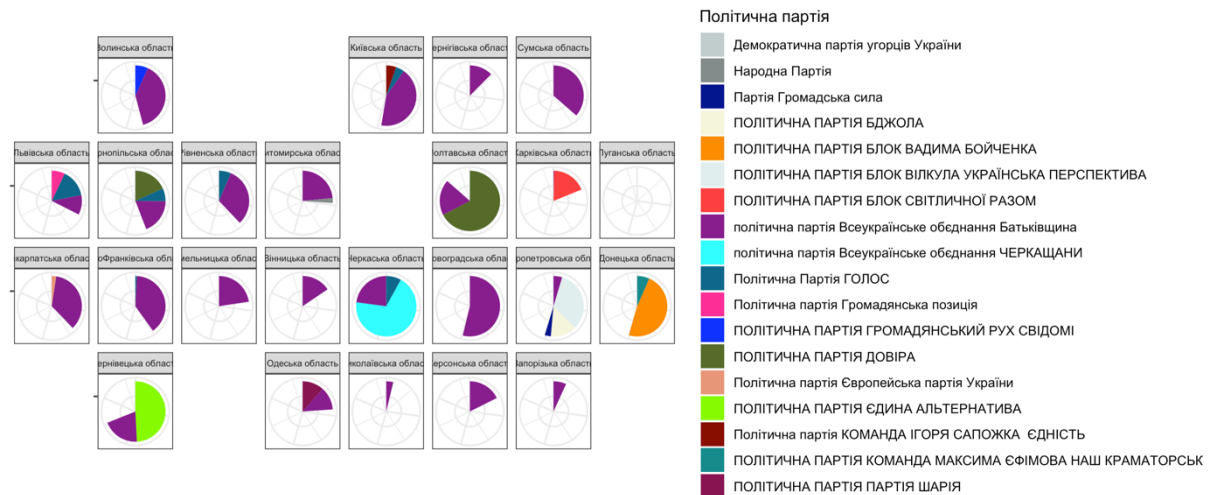
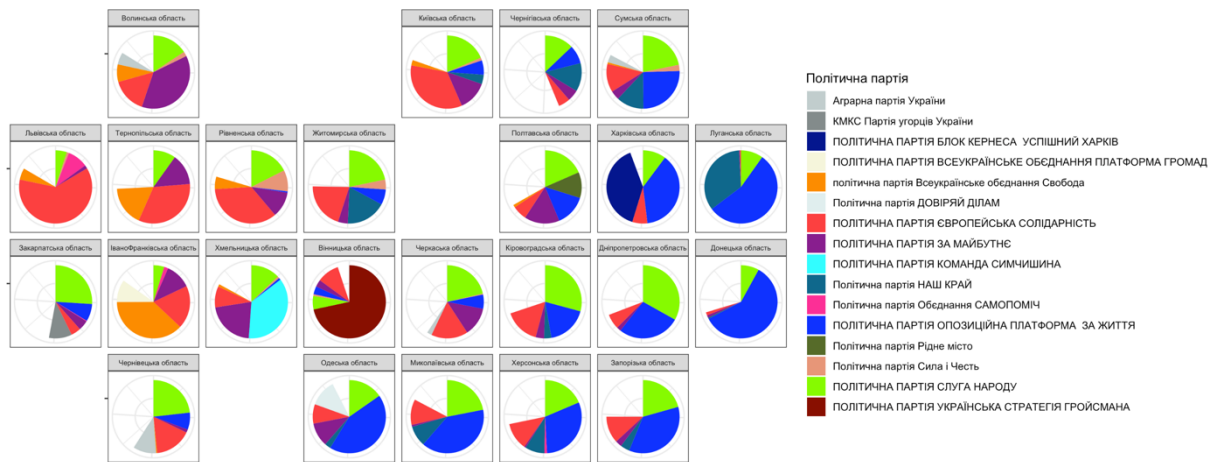
3.2. Конституційний патріотизм: перспективи формування розумної ідентичності в Україні.

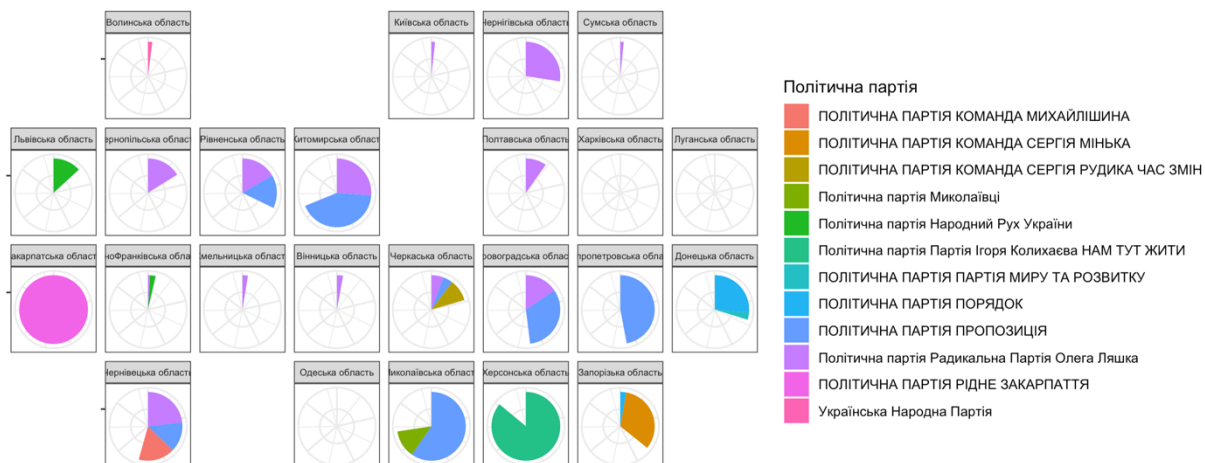
Результати останніх місцевих політичних виборів 2020 року продемонстрували регіональну поляризацію політичних уподобань. Це можна яскраво помітити на виборчій мапі (Мал.2), де можна побачити партії лідерів за регіональним розподілом⁸⁰.

⁷⁹ Гарань О. В. Від Брежнєва до Зеленського: дилеми українського політолога / Олексій Гарань. - Київ : Стилос, 2021. – С.118

⁸⁰ Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів 2020-2025.
https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/mistsevi-vibori/vibori-deputativ-verhovnoi-radi-avtonomnoi-

Малюнок (2)

Результати голосування на місцевих виборах 2020 року до районних рад.

Дані наведені за даними Центральної Виборчої Комісії⁸¹.

Дійсно, за останніми даними соціологічних досліджень, які були висвітлені у моїй минулій курсовій роботі захищеної 27 квітня 2021 року, можна було побачити що Україні характерні культурні особливості регіонів (Мал.3)⁸².

Малюнок (3)

До якої культури Ви належите?	Галичина	Закарпаття	Схід України	Причорномор'я
української	45,5%	27,9%	1,5%	14,3%
європейської	29, 7%	24,0%	11,8%	14,6%
слов'янської	18,5%	18,1%	41,9%	31,2%
«руського миру»	0,3%	3,8%	18.8%	5,3%

⁸¹ Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів 2020-2025.

https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/mistsevi-vibori/vibori-deputativ-verhovnoi-radi-avtonomnoi-respubliki-krim-oblasnih-rayonnih-miskih-rayonnih-silskih-selishhnih-rad-25-10-2020.html. URL:

<https://www.cvk.gov.ua/index.html> (дата звернення: 22.06.2022).

⁸² Політична та соціокультурна диференціація регіонів: історичний екскурс [Електронний ресурс] // Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. – 2020. – Режим доступу до ресурсу:

https://dif.org.ua/uploads/pdf/1460378821_4071.pdf.

Результат соціологічного дослідження (за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей) проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва спільно з фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» в грудні-січні 2014-2015 року (було опитано 4413 респондентів)⁸³.

Так само стосується питання мови, де російська мова в побуті і в роботі домінувала на Сході, коли українська навпаки на Заході України за даними які теж були висвітлені у моїй минулій курсовій роботі (Мал.4).⁸⁴

Малюнок (4)

Якою мовою Ви переважно розмовляєте вдома?	Південь	Схід	Захід	Якою мовою Ви переважно спілкуєтеся на роботі/у навчальному закладі	Південь	Схід	Захід
російська	65,1%	74,4%	2,3%	російська	47,5%	56,5%	1,5%
українська	29,9%	21,8	95,8%	українська	26,7%	18,6%	95,4%)

Результати опитування (2018 респондентів, теоретична похибка не перевищує 2,3%) Фонда «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова в серпні 2020 року в усіх регіонах України (за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей)⁸⁵.

⁸³ Політична та соціокультурна диференціація регіонів: історичний екскурс [Електронний ресурс] // Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://dif.org.ua/uploads/pdf/1460378821_4071.pdf.

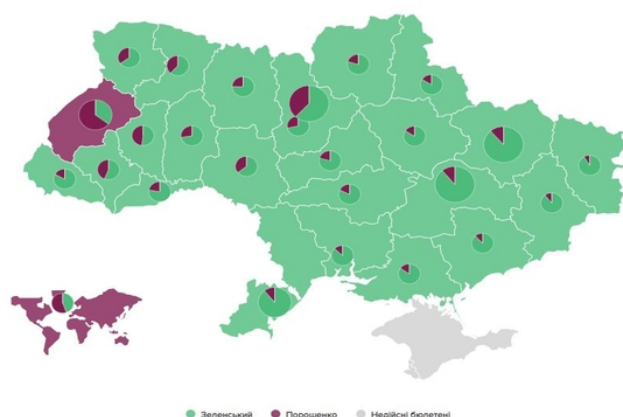
⁸⁴ Українська мова: шлях у незалежній Україні [Електронний ресурс] // Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://dif.org.ua/article/ukrainska-mova-shlyakh-u-nezalezhniy-ukraini>.

⁸⁵ Українська мова: шлях у незалежній Україні, Так само.

Однак якщо подивитись на виборчі мапи президентських виборів у в 2014 (Мал.6) і 2019 рр. (Мал.5), то можна помітити що українці здатні об'єднуватись незважаючи на регіональні особливості в культурі та використання мови.

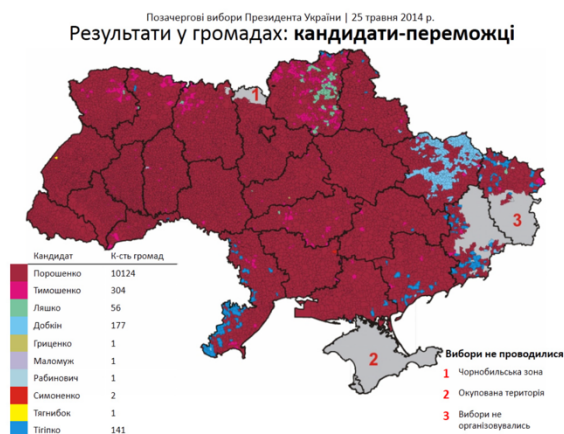
Малюнок (5)

ГОЛОСУВАННЯ У РЕГІОНАХ

Результати другого туру президентських виборів 2019 року. Матеріал взято з видання Української правди⁸⁶.

Малюнок (6)

⁸⁶ Українська правда. Результати виборів президента України 2019. Другий тур. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/04/21/7213071/> (дата звернення: 22.06.2022).

Результати голосування у громадах за кандидатів президентських виборів 2014 року. Матеріал взято з Українського центру суспільних даних⁸⁷.

Причиною об'єднання в 2014 році українців навколо кандидатури Петра Порошенка, можна вважати виклики які постали перед суспільством: війна та загроза територіальної цілісності. Однак суспільство тоді продемонструвало що готове мобілізуватись навколо спільних цінностей, де не заважали регіональні цінності цьому. Навпаки українське суспільство довело, що готові всі разом відстоювати державність та територіальну цілісність.

Сьогодні за даними опитування «Соціологічна група: Рейтинг» (вибірка 2000 респондентів, похибка не більше 1%) 87% українських громадян визначилися, щоб Україна була незалежною⁸⁸. Це підтверджує той факт, що не дивлячись на регіональні культурні та етнонаціональні чинники ідентичності, українці однаково визначають підтримку української державності.

Перемога діючого Президента Володимира Зеленського у 2019 році на президентських виборах теж об'єднала українське суспільство – про це свідчать результати голосування другого туру (73.22%)⁸⁹. Причиною перемоги можна пояснити запит українського суспільства на проведення важливих соціальних та економічних реформ. Зеленський виглядав універсальною фігурою, яка могла об'єднати Захід і Схід не дивлячись на регіональні ідентичності. Гасла які об'єднували українське суспільство були загальнолюдські – що в першу чергу стосувалися соціально-економічного

⁸⁷ Новий політичний ландшафт України: Географічні особливості президентських та парламентських виборів 2014 р. - Український центр суспільних даних. Український центр суспільних даних. URL: <https://socialdata.org.ua/geografichni-osoblivosti-viboriv-2014/> (дата звернення: 22.06.2022).

⁸⁸ Покоління Незалежності: цінності та мотивації. Соціологічна група Рейтинг. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pokolenie-nezavisimosti-cennosti-i-motivacii.html> (дата звернення: 22.06.2022).

⁸⁹ Українська правда. Результати виборів президента України 2019. Другий тур. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/04/21/7213071/> (дата звернення: 22.06.2022).

життя та становища, в той час коли Петро Порошенко намагався об'єднати суспільство на національно-культурній спадщині, що не здобули значної підтримки.

Президентські вибори 2014 і 2019 рр. принципово відрізняються від результатів попередніх виборів – 2004 та 2010 роках відповідно. Тоді на виборчій мапі можна було побачити регіональний розкол між Сходом та Заходом. До 2014 року регіональні еліти, такі як наприклад Янукович, намагалися просувати регіональні цінності одного регіону на всю Україну. Зрештою така «регіональна» політика призвела до розколу в суспільстві. У наслідок, відбулися дві революції в 2004 і 2014 роках, де українське суспільство однозначно продемонструвало несприйняття «регіональної» політики.

Тобто більшість українського суспільства завжди перед викликами ставали на захист суверенітету, цілісності та підтримували незалежність. Можна засвідчити, що якщо розкол в суспільстві відбувається навколо групових регіональних ідентичностей, то така поведінка є наслідком діяльності політичних еліт на місцях. Українське суспільство здатне об'єднуватись навколо загальногромадянських цінностях, таких як свобода і суверенітет, що продемонстрували дві революції та останні президентські вибори в 2014 і 2019 роках.

З цього випливає, що консолідуюча ідея ідентичності українського суспільства більше підходить до концепції яку запропонував Ю. Габермас «конституційного патріотизму» або «розумної ідентичності», де суспільство об'єднується навколо спільних загальногромадянських цінностях. Оскільки загострення уваги на мовно-культурних та національних питаннях спричиняє більшого загострення в суспільстві, ніж його консолідацію. Українське суспільство вже не раз доводило здатність об'єднуватись. Проте коли політичні еліти на місцях продовжують

«гратися» уявленнях «Сходу» або «Заходу», це заважає процесу консолідації. Причину поведінки регіональних еліт можна пояснити в їх корумпованості, що вони таким способом хочуть отримати політичні бали, замість того, щоб займатись раціональними проблемами. Мовно-культурні питання є не менш важливими для ідентичності, однак, вони мають знаходитись поза відносинами держави та індивід. Навпаки, головна мета правової держави ідея якої походить ще з ідей Руссо, визначила відносини держави між громадянами у формі відношення держава-індивід. В такому випадку, завданням правової держави є забезпечення всіх культурних прав та можливостей для ідентичності кожному громадянину. Однак сама правова держава не має втручатись і займатись виділенням окремих групових ідентичностей. Також, дискурси які підривають терпимість та толерантність до різних суспільних груп, групових ідентичностей на національних питаннях небезпечним. За таких обставинах, важливою складовою правової держави буде громадянське суспільство, яке буде здатне виявити ці дискурси. Однак консенсуси внаслідок дискурсів мають бути не компромісом «більшості», а враховуючи всіх меншин та учасників дискурсів та їх інтереси. В основі такого компромісу лежать цінності, які відносяться загальнолюдських або можна сказати правових.

Концепція розумної ідентичності зумовлена глобалізацією та міжнародного права. Першоджерельним є права людини, а не спільноти. Проте нації поки що залишаються єдиними представниками суверенітету, і тільки національна держава може знайти втілення правової держави.

Я вважаю що розумна ідентичність або конституційний патріотизм може стати той ідеєю, яка водночас об'єднає українське суспільство і наблизить Україну до правової держави.

ВИСНОВКИ

Таким чином, нова форма національної ідентичності може бути конституційний патріотизм як форма розумної ідентичності, яка забезпечує соціальну єдність політичної нації.

Поняття політичної нації розвивається більше в національно-громадянському ніж історично-культурному просторі. Сьогодні є зрозумілим точно те, що існування етносу або культури – недостатньо для утворення політичної нації. Якщо виділяти нації як політичну спільноту тільки за культурно-історичною спадщиною, то в світі може існувати більше тисячі держав, коли сьогодні в ООН їх 193.

Безумовно, національна ідентичність була важливим елементом політичної нації, адже саме вона закріпила суверенітет народу. Однак про національну ідентичність в процесі становлення національних держав радше слід говорити про громадянство, яке визначалося не етносом, а приналежністю до територій.

Національна держава стала необхідним і важливим етапом для вкорінення права на самовизначення народів. Однак поступово національні держави стали заперечувати самі собі коли намагалися підкорити інші малі культури, меншини або етноси.

За моделлю правової держави, відношенням між громадянином та держави знаходяться на індивідуальному рівні та водночас цілими. Таким чином, коли національна держава проголошує одну спільноту вище за іншу або над громадянами, вона суперечить існуванню правовій державі.

Втім, це не скасовує того факту, що для існування держави необхідна соціальна єдність, що забезпечує національна ідентичність, яка надає змогу громадянам бути носіями своїх прав та обов'язків в межах суверенної держави.

Такою ідентичністю може бути конституційний патріотизм або ще розумна ідентичність, яку запропонував Юрген Габермас. Він базується на конституційних принципах правової держави, де спільна ідентичність для всіх громадян незалежно від культури, буде відданість правовим традиціям своєї держави. Таким чином, з'являється не просто культура, а політична культура що визначає політичну спільноту.

В часи коли набирає оберти мультикультуралізм, щоб забезпечити право кожної культури або меншини на самовираження, необхідно забезпечувати функціонування демократичного процесу, за яким буде стояти не консенсус більшості, а наблизить до всіх, кожного члену суспільства.

Однак людство ще не винайшло кращої форми держави існування ніж національна держава, тоді ми говорити про кращу форму ніж правової і в той час національної говорити не можемо.

Україна стала однією з національних держав Східної Європи, яка утворилася внаслідок розпаду Радянського Союзу. Здобуття незалежності на окрім на національній ідентичності, що стала символом національного суверенітету, було неможливим. Однак в 90-ті роки «національне» було радше синонімом до слова «громадянський», адже тоді Україна опинилась багатонаціональною державою.

Втім, дискурси про національну ідею в публічному просторі не зникли, внаслідок чого дії політичних регіональних еліт відбувся розкол суспільства. Можна виокремити головні елементи ідентичності що поляризували суспільство: а) зосереджена увага на регіональній ідентичності, б) мовно-культурні ознаки, в) зовнішня політика.

Моя теза полягає в тому, що саме внаслідок дій регіональних політичних еліт утворилася поляризація регіонів між культурним сприйняттям обох. Коли регіональні політичні еліти на прикладі Партії

Регіонів, нав'язують свої культурні регіональні цінності всій Україні, це призводить до соціальних конфліктів. Зокрема, це виражалось в питаннях зовнішньої політики для громадян між «Сходом» та «Заходом». Розчленування певними політичними елітами суспільства в Україні коштувало територіальною цілісністю в 2014 році.

Головним моїм аргументом є те, що незважаючи на дійсно культурні особливості регіонів, розшарування політичних поглядів, українське суспільство не раз доводило здатність об'єднуватись та консолідуватись. По-перше, вибори 2014 року продемонстрували готовність українського суспільства об'єднатись всім регіонам навколо кандидата Петра Порошенка. Бо Україна стикнулася з російською агресією. Однак українці об'єдналися навколо загрози, тим самим довели, що цінність держави як такої є домінуючими серед громадян.

По-друге, вибори 2019 року продемонстрували запит на раціональні цінності, в основному увага на соціально-економічний добробут. Суспільство почувало себе втомленим від не реалізації тих реформи, які вони очікували.

По-третє, коли Україна у черговий раз стикнулася з російським вторгненням, у цей раз повномасштабна війна, українське суспільство знову доводить, що воно здатне об'єднуватись та відстоювати незалежність, суверенітет та територіальну цілісність. Останнє неминуче є складовою свободи, що дуже цінується українськими громадянами.

Таким чином, українське суспільство має перспективи назавжди позбутися регіонального розколу, не відмовляючись від своїх регіональних ідентичностей. Консолідуючим началом може виступати конституційні принципи держави, що довела історія готовність їх відстоювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Проголошення незалежності України. Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року № 1427-XII. Відомості Верховної Ради України, (38), 1991.
3. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
4. European Commission, Directorate-General for Justice and Consumers, Farkas, L., Analysis and comparative review of equality data collection practices in the European Union : data collection in the field of ethnicity, Publications Office, 2020, <https://data.europa.eu/doi/10.2838/447194>
5. Яськів О. Шанс для Галичини [Електронний ресурс] / Яськів Олег // УП (Українська правда). – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2011/10/5/6640292/>.
6. Українці в Україні повернули собі позиції... середини 1950-х!. Українська правда (УП). URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/01/8/2992296/>
7. Покоління Незалежності: цінності та мотивації. Соціологічна група Рейтинг. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pokolenie_nezavisimosti_cenno sti_i_motivacii.html(дата звернення: 22.06.2022).
8. Українці в Україні повернули собі позиції... середини 1950-х!. Українська правда (УП). URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2003/01/8/2992296/>

9. Зуб'юк П. Ілюзія Галичини. Український Тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/Columns/50/61882> (дата звернення: 21.06.2022).
- 10.Новий політичний ландшафт України: Географічні особливості президентських та парламентських виборів 2014 р. - Український центр суспільних даних. Український центр суспільних даних. URL: <https://socialdata.org.ua/geografichni-osoblivosti-viboriv-2014/> (дата звернення: 22.06.2022).
- 11.Українська правда. Результати виборів президента України 2019. Другий тур. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/04/21/7213071/> (дата звернення: 22.06.2022).
- 12.Політична та соціокультурна диференціація регіонів: історичний екскурс [Електронний ресурс] // Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://dif.org.ua/uploads/pdf/1460378821_4071.pdf.
13. Українська мова: шлях у незалежній Україні [Електронний ресурс] // Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://dif.org.ua/article/ukrainska-mova-shlyakh-u-nezalezhniy-ukraini>.
- 14.Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів 2020-2025. https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/mistsevi-vibori/vibori-deputativ-verhovnoi-radi-avtonomnoi-respubliki-krim-oblasnih-rayonnih-miskih-rayonnih-silskih-selishhnih-rad-25-10-2020.html. URL: <https://www.cvk.gov.ua/index.html> (дата звернення: 22.06.2022).

- 15.UNdata. (n.d.). Data.Un.Org. Retrieved June 13, 2022, from http://data.un.org/Data.aspx?d=POP&f=tableCode:26&c=2,3,6,8,10,12,14,15,16&s=_countryEnglishNameOrderBy:asc,refYear:desc,areaCode:asc&v=1

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

- 16.Амельченко Н.А. Демократизація в Україні: співвідношення ціннісних та інституційних змін [електронний ресурс] / Амельченко Н. А. // Магістеріум. - 2014. - Т. 58 : Політичні студії. - С. 45-50.
- 17.Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Критика., 2001.
- 18.Арістотель. Політика. — К., 2000. — С. 99-128.
- 19.Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність / Юрген Габермас [Умови громадянства: 3б. ст. / Під редакцією Варта ван Стінбергена]. — К., 2005.
- 20.Гарань О. В. Від Брежнєва до Зеленського: дилеми українського політолога / Олексій Гарань. - Київ : Стилос, 2021. - 249 с
- 21.Гелнер, Е. Нації та націоналізм; Націоналізм., 2003.
- 22.Гомза, Іван. Республіка занепаду: ідеологія французького інтегрального націоналізму за Третьої республіки / Іван Гомза ; Український науковий інститут Гарвардського університету, Інститут Критики . - Київ : Критика, 2021 . - 544 с. іл. 21 см.
- 23.Кимліка В. Лібералізм і права меншин. К.: Центр освітніх ініціатив, 2001.
- 24.Сартр, Ж. П. Екзистенціалізм—это гуманизм., 1989.
- 25.Сміт, Ентоні Д. "Національна ідентичність." К.: Основи 224, 1994.
- 26.Тэйлор, Чарльз. "Почему демократия нуждается в патриотизме." К: Логос 2, 2006: С. 53.

27. Хабермас, Юрген. "Вовлечение другого. Очерки политической теории.", 2001.
28. Хёсле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности// Вопросы философии.- 1994, №10.- С. 112-123.
29. Хёсле, В. Об отношении морали и политики. Часть I. Полис. Политические исследования, (4), - 2013, С. 45-61.
30. Шалом, Шварц. "Культурные ценностные ориентации: природа и следствия национальных различий." Психология. Журнал высшей школы экономики 5.2, 2008, С. 37–67.
31. Шпенглер О. Пруссачество и социализм// М.: Праксис., 2002.
32. Coakley, J. 'Primordialism' in nationalism studies: theory or ideology?. Nations and Nationalism, 2018: pp. 327– 347. doi: 10.1111/nana.12349.
33. Ernest Renan. «What is a Nation?», 1882
34. European Commission, Directorate-General for Justice and Consumers, Farkas, L., Analysis and comparative review of equality data collection practices in the European Union : data collection in the field of ethnicity, Publications Office, 2020, <https://data.europa.eu/doi/10.2838/447194>
35. Giddens, Anthony. A Contemporary Critique of Historical Materialism_. Stanford University Press, 1995.
36. Grosby, Steven. Biblical Ideas of Nationality, Ancient and Modern : Ancient and Modern, Penn State University Press, 2002. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/unigiessen/detail.action?docID=3155539>.
37. Grosby, Steven. Nationalism : A Very Short Introduction, Oxford University Press, 2005. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/unigiessen/detail.action?docID=422591>.

38. Habermas, J. Die postnationale konstellation. politische essays: Die postnationale konstellation und die zukunft der demokratie. Frankfurt am Main, Hessen: Suhrkamp Verlag., 1998. Retrieved from https://search.alexanderstreet.com/view/work/bibliographic_entity%7Cdocument%7C4712712
39. Harris, Erika. Nationalism: Theories and Cases, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2022. <https://doi-org.ezproxy.uni-giessen.de/10.1515/9780748628513>
40. Schwartz, S. H., Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. P. Zanna (Ed.), Advances in experimental social psychology, Vol. 25, 1992, pp. 1–65). Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)

АНОТАЦІЯ

Дипломної роботи

Тема: Перспективи формування розумної ідентичності в сучасній Україні

Студент(ка) Литовченко Михайло Ігорович

Рік навчання, факультет: 2022 Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Науковий керівник: Кандидат філософських наук, доцент Кисельов С.О.

Рецензент _____

(вчений ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Захищена “ ____ ” _____ 200_ р. (дата не проставляється)

Короткий зміст роботи

Робота присвячена дослідженню розумної ідентичності в сучасній Україні. В рамках роботи було розглянуто основні теорії появи націй, політико-культурні та правові аспекти визначення політичної нації, досліджено національні ідентичності в процесі становлення національних держав, виявлено конституційний патріотизм як форму розумної ідентичності. Проаналізовано умови формування національної ідентичності України в часи здобуття незалежності та визначено перспективи формування розумної ідентичності в сучасній Україні.